

tilât derecesine varmadığını, Züheyr'in Ebû İshak'tan olan rivayetlerindeki gevşekliğinin (İn) Züheyr'den değil Ebû İshak'tan kaynaklandığını belirtmiştir (*Tezkiretü'l-huffâz*, I, 233; *Mizânü'l-İtidâl*, II, 86). Züheyr b. Muâviye'nin, hadis rivayet yöntemlerinin en sağlamlarından sayılan imlâ yoluya rivayette bulunmayı tercih ettiği zikredilmektedir (*DİA*, XXII, 225; XXXVI, 458). Güçlü bir hâfızaya sahip olan Züheyr'in rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'nin tamamında yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 376-377; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 588-589; Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 420-425; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, VIII, 181-187; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 233; a.mlf., *Mizânü'l-İtidâl*, II, 86; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 282; Abdullah Aydınlı, "İmlâ", *DİA*, XXII, 225; a.mlf., "Semâ", a.e., XXXVI, 458.



BÜNYAMİN ERUL

ZÜHEYR b. MUHAMMED

(bk. BAHÂ ZÜHEYR).

ZÜHLÎ

(الذهلي)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Yahyâ b. Abdillâh
ez-Zühli en-Nisâbüri
(ö. 258/872)

Hadis hâfızı.

172 (788-89) yılı civarında muhtemelen Nişâbur'da doğdu. Yahyâ b. Yahyâ el-Minkarî'nin meclisinde hadis yazarken yazısının güzelliği ve hadisleri doğru kaydedişi Nişâburlu muhaddis Ali b. Seleme el-Lebekî'nin dikkatini çekti ve onun tavsiyesi üzerine ilim yolculuklarına başladı. Nişâbur, Rey, İsfahan, Basra, Kufe, Vâsıt, Bağdat, Mekke, Medine, Yemen, Mısır, Şam ve Cezîre'de Abdurrahman b. Mehdî, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Abdürrezâk es-San'ânî, Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî, Hureybî, Nuaym b. Hammâd, İbn Nümeyr ve yaşça kendisinden küçük olan İbn Vâre gibi âlimlerden hadis rivayet etti. Kendisinden de hocaları Saïd b. Mansûr, Saïd b. Ebû Meryem, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî ve Amr b. Hâlid'den başka İbn Mâce, Tirmizî, Ebû Hâtim er-Râzî, Nesâî, İbn Ebû Dâvûd gibi muhaddisler rivayette bulundu. Talebeleri arasında İmam Müslim de bulunmaktadı. Müslim önceleri Zühli'den çok hadis rivayet etti, fakat onun İmam Buhârî'ye cephe alarak, "Kur'an mahlûk değildir diyenler meclisimize gelmesin" sözleri

üzerine Zühli'nin dersini terketti, ondan yazdığı hadisleri evine gönderdi ve bu hadisleri *el-Câmi'u's-şâhih*'ine de almadı. Zühli, Rebülevvel veya Rebüülâhir 258'de (Ocak veya Şubat 872) vefat etti, cenaze namazını Horasan Emîri Muhammed b. Tâhir kıldırdı.

Zühli, ünlü muhaddis İbn Şihâb ez-Zührî'nin hadislerini toplayıp tasnif etmesiyle tanındığı için Zührî olarak da anılmıştır. Bağdat'a gittiği zaman oradaki hadis âlimlerine bu derlediği hadisleri rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel bundan dolayı Zühli'yi övmüş ve Zührî'nin hadislerini ondan daha iyi bilen birinin Bağdat'a gelmediğini söylemiştir. Yahyâ b. Maîn, kendisine Zührî'nin hadislerini niçin topladığını soranlara bu konuda Zühli'nin çalışmasını yeterli bulduğunu belirtmiş, Ali b. Medîni de Zühli'yi, "Sen Zührî'nin vârisisin" diye takdir etmiştir. Devrin âlimleri arasında en üstün seviyeye ulaşan hadis hâfızlarına verilen "emîrül-mü'minîn fi'l-hadis" unvanı Zühli'ye de verilmiş ve ille konusunda önde gelen âlimlerden biri kabul edilmiştir. Nitekim hadis otoriteleri onun ârif, hâfız, mütkn ve sika olduğunu belirtmiş, Dârekutnî de Selef'in ilim konusunda kendisinin bilgi eksikliğini görmek isteyenlerin Zühli'nin *'İlelü hadîşiz-Zührî*'sine bakmalarını tavsiye etmiştir. Zencûye b. Muhammed en-Nisâbüri de hocalarının Zühli'nin bilmediği hadislerin önemsenmeye değmeyeceğini söylediklerini nakletmiştir (*Zehebî, A'lâmü'n-nübelâ*, XII, 280). Zühli'nin talebelerinden İbn Huzeyme ise hocasını "asrının imamı" diye nitelemiş ve Ahmed b. Hanbel'in Bağdat'ta, İmam Mâlik'in Medine'de elde ettiği şöhrete denk bir şöhrete onun da Nişâbur'da kavuştuğunu kaydetmiştir.

Zühli'nin adı, Buhârî ile aralarında geçen halku'l-Kur'ân tartışmasından sonra Buhârî'nin Nişâbur'dan çıkarılması ve ardından hastalanarak vefat etmesiyle sonuçlanan olay sebebiyle ön plana çıkmıştır. Buhârî 250 (864) yılında Nişâbur'a gelince büyük ilgiyle karşılanmış, hocası Zühli talebelerine Buhârî'yi karşılamalarını söylemiş, kendisi de onu karşılayanlar arasında yer almıştır. Ayrıca etrafındakileri Buhârî'ye kelâm konularında herhangi bir şey sormamaları yönünde uyarılmış, Buhârî'nin kendi görüşlerine aykırı bir fikir beyan etmesi halinde aralarında ihtilâf çıkacağını, bunun da Horasan'daki Hâricî, Râfizî, Cehmî ve Mürciiler'i sevindireceğini belirtmiştir. Buna rağmen kalabalık bir sohbet ortamında Buhârî'ye Kur'an'ın lafzının mahlûk olup olmadığı sorulmuş, o da

insanların Kur'an'ı telaffuz etmelerinin onların fiili olduğunu, fiillerin de Allah tarafından yaratıldığını söylemiş, bunun üzerine kalabalık arasında ihtilâf çıkmış, daha sonra da yaşanan olumsuzluklar yüzünden Buhârî Nişâbur'u terketmek zorunda kalmıştır. Buhârî, Zühli ile arasındaki Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı meselesine dair görüş ayrılığını açıkladığı *Hal-ku ef'âli'l-ibâd* adıyla bir eser kaleme almıştır.

Kur'an'ın mahlûk olduğunu savunan kimse- nin imandan çıkacağını söyleyen Zühli bu konuda tevakkuf etmenin de küfür sayılacağını ileri sürmüştü, Kur'an okuyan kişinin telâffuzunu mahlûk kabul edenlerin bid'atçı olduğunu, onlarla aynı mecliste oturulup konuşulamayacağını, dolayısıyla Buhârî'nin meclisine gidenlerin de Kur'an'ın mahlûk olduğu görüşüne sahip olmakla itham edilmesi gerektiğini bildirmişti. Zühli bu sözleriyle İmam Müslim ve Ahmed b. Seleme hariç insanların çoğunun Buhârî'nin meclisine katılmasını engellemiştir. Zühli bununla da kalmayıp Buhara Emîri Hâlid b. Ahmed'e bir mektup yazmış ve Buhârî'nin oradan da sürülmesine yol açmıştır. Rey'e gönderdiği diğer bir mektupla da Ebû Hâtim ve Ebû Zür'a'nın Buhârî'nin hadislerini terketmelerini sağlamıştır. Buhârî, Zühli'nin bu yaptıklarına rağmen *el-Câmi'u's-şâhih*'ine onun rivayet ettiği otuz dört hadisi almıştır (İbn Hacer, IX, 516). Ancak "Şavn, Cenâ'iz, İtk ve Tıb" gibi bölümlerde yer verdiği bu hadislerin çoğunda tedlîs yapmış, Zühli'nin adını açıkça anmak yerine ondan bazan Muhammed, bazan Muhammed b. Abdullah, bazan da babasının dedesine nisbetle Muhammed b. Hâlid diye söz etmiştir.

Eserleri. 1. ez-Zühriyyât. İbn Şihâb ez-Zührî'nin hadislerinin derlediği bir eserdir. Zühli'yi Nişâbur'da ve diğer İslâm ülkelerinde şöhrete kavuşturan bu eserin VII. (XIII.) yüzyıla ait olduğu belirtilen ve otuz üç hadisten oluşan küçük bir bölümü Zâhiriyye Kütüphanesi'ndedir (*Mecmua*, nr. 83/10, vr. 140^a-148^b). Süleyman b. Saïd b. Müreyzin el-Useyrî, Ümmülkurâ Üniversitesi'nde *el-İmâm Muhammed b. Yahyâ ez-Zühli muhaddişen ma'a tahkiki'l-cüz'i'l-muntekâ min Zühriyyâti-hi* adıyla yüksek lisans tezi hazırlamış, ardından bu çalışma iki cilt halinde yayımlanmıştır (Mekke 1419-20/1999). **2. 'İlelü hadîşiz-Zührî.** Zühli, *ez-Zühriyyât*'i tasnif ettikten sonra Mısır'a gittiğinde Ahmed b. Sâlih et-Taberî el-Misrî, bu eserin de Zührî'den rivayette bulunan zayıf râvilerin hadislerini derlediğini söyleyerek ken-

ZÜHLÎ

disini uyarmış, Zührlî de hadis ilminde derinleştikten sonra *ez-Zühriyyât*'taki hadislerin illetlerini bu eserinde (Zâhiriyye Ktp., Hadis, nr. 83/10) açıklamıştır (Ebû Ya'lâ, I, 407). **3.** *el-Cüz'*. İbn Hacer el-Askalânî'nin, Silefî'nin torunu Abdurrahman b. Mekki'den iki tarikle rivayet edip *Fet-hu'l-bârî*'sinde işaret ettiği eserin bir nüshası Kahire'de bulunmaktadır (Sezgin, I, 135; Kettânî [Özbek], s. 150-151). **4.** *Kitâbü't-Tevekkül (Hediyyetü'l-ârifin*, II, 16; Kehhâle, XII, 105). Çok sayıda eseri olduğu belirtilen Zührlî'nin vefatından sonra 2000 cüz kitabının gömüldüğü rivayet edilmektedir (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XII, 278; İbn Hacer, IX, 516).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Ya'lâ el-Halîfî, *el-İrsâd fî ma'rifeti 'ulemâ'i'l-hadis* (nşr. M. Saîd b. Ömer İdrîs), Riyad 1409/1989, I, 407; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûfî), Beyrut 1422/2001, II, 352-355; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XII, 273-285; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 530-532; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), II, 228; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 511-516; *Hediyyetü'l-ârifin*, II, 16; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XII, 105; Sezgin, *GAS*, I, 134-135; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 150-151; M. Yaşar Kandemir, "Emîrü'l-mü'minin fi'l-hadis", *DİA*, XI, 157; Osman Çetin, "Horasan", a.e., XVIII, 239; Ayhan Tekin, "İlelü'l-hadis", a.e., XXII, 85; Herrâs Bûallâki, "ez-Zührlî, Ebû 'Abdillâh Muḥammed b. Yahyâ", *Mv.AU*, IX, 506-508.



MEHMET EMİN ÖZAFŞAR

ZÜHRE (Benî Zühre)

(بنو زهرة)

Kureyş kabilesinin
Hz. Peygamber'in annesinin
mensup olduğu kolu.

Kabileye adını veren Zühre'nin nesebi Zühre b. Kilâb b. Mürr b. Kâ'b b. Lüey b. Gâlib b. Fihr (Kureyş) b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyâs b. Mudar b. Nizâr b. Mead yoluyla Adnân'a ulaşır. Zühre'nin soyu Hâris ve Abdümenâf adlı iki oğlundan devam etmiştir. Zühre'nin torunu olup kendi döneminde kabilesinin reisi kabul edilen Vehb b. Abdümenâf, Resûlullah'ın anne tarafından dedesidir. İbn Kuteybe, Zühreoğulları'nın Hz. Peygamber'in daylanı sayıldığını belirtir (*el-Ma'ârif*, s. 129). Resûlullah'ın amcası Hamzâ'nın ve halası Safiyye'nin annesi Hâle bint Vüheyb, Âmine'nin amcasının kızydı (*a.g.e.*, s. 119; İbn Habîb, *el-Münemmak*, s. 221-223).

V. yüzyılın ilk yarısında Kusay b. Kilâb tarafından Kureyş'in Mekke'ye iskânı esnasında aralarındaki yakın akrabalık dolay-

ısıyla Kâbe etrafında yerleştirilen kabileler (Kureyşü'l-bitâh) içinde yer alan Zühreoğulları, İslâmîyet'in zuhuru sırasında da Mekke'nin merkezî kısmında oturmaktaydı. İbn Habîb'in Kureyş kabileleri arasında ilk tefrika örneği olarak aktardığı rivayete göre, Ümeyye b. Abdüşems ile Vehb b. Abdümenâf b. Zühre arasında kıskançlık yüzünden çıkan kavgada Abdümenâfoğulları Ümeyyeoğulları'nın tarafını tutarak Zühreoğulları'nı Mekke'den çıkarmış, fakat Kays b. Adî es-Sehmî'nin anne yönünden akrabaları olan Zühreoğulları için yaptığı baskı sonucu geri dönmelerine izin verilmiştir (*el-Münemmak*, s. 48-50). Mahreme b. Nevfel'in kumandasında Kureyş kabileleri arasında Ficâr savaşlarına katılan Zühreoğulları Abdümenâfoğulları, Benî Esed, Benî Teym b. Mürr ve Benî Hâris b. Fihr ile birlikte Hilfû'l-mutayyebîn ve Hilfû'l-fudûl içinde yer aldı (İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 167; *el-Münemmak*, s. 52-59, 279).

Kureyş'in Benî Hâşim ve Benî Muttalib kolları gibi Mekke döneminde çoğunluğu İslâmîyet'e giren Zühreoğulları arasında Abdurrahman b. Avf, Âmir b. Ebû Vakkâs, ve Sa'd b. Ebû Vakkâs gibi ilk müslümanlar, Muttalib b. Ezher, Tuleyb b. Ezher ve Abdullah b. Şihâb gibi Habeşistan muhacirleri vardır. Bu kabileden Hz. Peygamber'in dayısının oğlu olan Esved b. Abdü-yegüs b. Vehb ise İslâm düşmanlığıyla tanınmıştır (Zübeyrî, s. 262; İbn Hazm, s. 129). Bedir Gazvesi'ne sebep olan Kureyş kervanında Zühreoğulları'nın temsilcisi sıfatıyla Mahreme b. Nevfel de bulunuyordu (Taberî, II, 427). Zühreoğulları'ndan yaklaşık 100 kişi Bedir'de müslümanlarla savaşmak için Kureyş ordusuna katılmıştı. Fakat kabilenin halîfi Ahnes b. Şerîk'in, Ebû Süfyân idaresindeki ticaret kervanında mevcut hisselerinin emniyet altında olduğunu kendilerine haber vermesi ve Resûl-i Ekrem'le olan akrabalıklarını hatırlatması üzerine geri döndüler (*a.g.e.*, II, 438). Ancak Bedir'e iştirak etmedikleri için Ebû Süfyân, Zühreoğulları'nın ticaret develerini alıkoydu, Mahreme b. Nevfel ve Ahnes b. Şerîk'in araya girmesiyle kendilerine iade etti (Vâkîdî, I, 44-45, 200). Uhud Gazvesi'ne müşrik ordusunda katılan Zühreoğulları'ndan Utbe b. Ebû Vakkâs, Hz. Peygamber'in yüzünü yaraladı.

Zühreoğulları, Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın komutasındaki Irak fetihleri dahil Hulefâ-yi Râşidin dönemindeki İslâm fetihlerine iştirak etti. Kabilenin bazı mensupları katıldıkları İfrîkîye fetihlerinde şehid oldu. Zühreoğulları'nın bir kısmı Cemel Vak'ası'nda

Hz. Ali'ye karşı savaşırken bir kısmı Sıfîn'de onun safında yer aldı. 61 (680) yılında Hz. Hüseyin ve taraftarlarının katledildiği Kerbelâ'da orduya kumandanlık ettiği için yakınlarıyla birlikte Muhtâr es-Sekâfi tarafından öldürülen Ömer b. Sa'd gibi istisnalar hariç Zühreoğulları genelde Emevî karşıtı hareketleri desteklediler. Abdullah b. Zübeyr'in Emevîler'e karşı isyanına destek verdiler ve Mekke'yi muhasara eden Husayn b. Nümeyr'e karşı onunla birlikte savaştılar. Zühreoğulları'ndan Câbir b. Esved ve yeğeni Talha b. Abdullah, Abdullah b. Zübeyr'in Medine valiliğini yaptı. Kabilenin bazı mensupları Emevîler'in en güçlü muhaliflerinden olan İbnü'l-Eş-âs'ın saflarında savaşırken öldürüldü. Kabile, Ali evlâdı liderlerinden Muhammed b. Abdullah el-Mehdî'nin 145 (762) yılında Medine'deki ayaklanmasında Abbâsî Valisi Riyâh b. Osman'ın yanında yer aldı. Zühreoğulları mensuplarından bir kısmı Abbâsîler döneminde Mekke, Medine, Bağdat ve Mısır'da kadılık yaptı; beytümâlde ve şurta teşkilâtında görev yaptı. İbn Hazm, Abdurrahman b. Avf'ın soyundan gelen ve Endülüs'e yerleşen Zührîler'den bahsetmektedir (*Cemhere*, s. 132). Ünlü muhad-dis ve fakih İbn Şihâb ez-Zührî bu kabilenin en meşhur şahsiyetleri arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkîdî, *el-Megâzi*, I, 44-45, 200; Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, *Nesebü Kureyş* (nşr. E. Lévi-Provençal), Kahire 1982, s. 258-274; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 166, 167, 170, 409-411; a.mlf., *el-Münemmak*, s. 48-50, 52-59, 171, 221-223, 279; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 119, 129; Belâzürî, *Ensâb* (Zekkâr), X, 7-50; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 427, 438, 515; IV, 24-26; V, 575; VII, 552; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 128-135, 158, 190, 242, 464; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 444; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'ilü'l-'Arab*, Beyrut 1402/1982, II, 482; R. G. Khoury, "Zuhra", *El²* (İng.), XI, 564-565.



ELNURE AZIZOVA

ZÜHRÎ

(الزهرى)

Ebû Bekr Muhammed b. Müslim
b. Ubeydillâh İbn Şihâb ez-Zührî
(ö. 124/742)

Tâbü, hadisleri Emevî Halifesi
Ömer b. Abdülazîz'in
emriyle resmen tedvin eden âlim.

51 (671) yılında Medine'de doğdu. 50, 56 veya 58 (678) yılında doğduğu da nakledilir. Kureyş'in Benî Zühre koluna mensuptur. Bedir ve Uhud gazvelerinde müşrik ordusunda yer alan dedesinin babası Abdullah b. Şihâb, Uhud Gazvesi'nde Hz. Pey-